

ACC. NR. 4412

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Skåne Upptecknat av: Helga Persson
Härad: Frosta Adress: Box 208 Höör
Socken: Höör Berättat av: Anton Darell.
Uppteckningsår: 1934 Född år i

Uppteckningen rör : I. Kistebrev, (sid. 1-2).

Kistebrev.

Detta kistebrev, som tillhör Anton Darell, Maglasäte, Höör, har följande lydelse:

Adams och Evas Skapelse i Paradiset.

När Gud ~~uti~~ begynnelsen, had' skapat

Himmel, Jord,

Och allt det, som där uti är, allenast

med ett ord,

Han, af ett stycke Jord, då bildad' första

Man

Och Qvinnan af ett reffben, som togs utur

Adam.

På samma kistebrev finnes en bild över Marie Bebudelse med följande text.

GUDS Moder Änglabudskap får, från

Gud med Gabriel;

GUDS kraft dig öfverskylla skall

Utwalda Jungfru-Själ;

4412

2

2
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Ditt Jungfru-Lif Wälsignat är med Lif-

Sens rena Brufwa;

Guds Son Du under hjertat bär, som Dina

Bröst skall suga..

Ack Herre Jesu, Wärdes oss Din Helge

Ande gifwa,

At wi Som Barn til ewig tid, och

Arfwingar må blifwa.

Tryckt i Wexiö 1809.

Landskap: Skåne Upptecknat av: Helga Persson

Härad: Frösta Adress: Box 208 Höör

Socken: Munkarp Berättat av Nils Larsson

Uppteckningsår: 1934 Född år 1857 i Munkarp

Uppteckningen rör: I. Taktäckning med halm, sid 1-11), II. Tro och
sed om djur vid olika tillfällen, (s. 11-18), III. Ett försök
att få den tillbedda, (s. 18-19).

Taktäckning.

Förr i världen täckte man nästan uteslutande med halm på den skånska landsbygden och för den skull funnos i yrket särskilt skickliga s.k. täckare, som gingo omkring på gårdarna och utförde detta arbete. En person, som var skicklig i yrket, var ofta anlitaad i flera socknar. Arbetet utfördes huvudsakligen på våren och sommaren när man ej hade foder i husen, ty om regn under täckningsarbetet skulle inträffa, blev detta vått, därför var man mån om att få täckt över logar och höloft innan skörden kommit under tak.

Den äldsta formen av taktäckning med halm är en enl. sagesmannens berättelse täckning på s.k. rävingar. Själva täckningsarbetet utfördes som vanligt, men på takstolen fanns ej läkten utan i stället användes en kl "rävlar".

Själva takstommet eller "tagstolen", som takresningen kallas, såg ut som en vanlig resning, ~~och~~ spärrar, ryggås och taklist eller såsom man på ortens dialekt säger "lejden" om den sistnämnda. Tvärs över takets längd bundos på spärrarna två s.k. sidoåsar (sieausa) och över dessa

i samma riktning, som spärrarna, bundos de s.k. rävlarna. Dessa bundos först i ryggåsen, sedan i sidoåsarna och därefter stuckos de genom i legden borrarade hål. Dessa, som kallades långrävlar fastsattes med omkring halv/ en ålens mellanrum. Ovanpå dess^a på tvären, bundos smalare stakar, vanligen bestående av s.k. "lengebastor", vilka bestodo av grenar som blivit avskallade vid barkning av lind för reptillverkning. Dessa kallades tvärrävlar och gingo på tvären i hela takets längd. Såväl lång- som tvärrävlar bundos fast med grovt bast.

Själva ryggåsen lades i i spärrarna huggna kors eller klykor, men var ej fästad på annat sätt än att långrävlarna voro fastbundna i ryggåsen, och när taket skulle täckas bands halmen fast i långrävlarna.

När täckningen skulle börja, började den nere vid taklisten eller takskägget, där halmen fastbands med björk- eller videvidjor. Avståndet mellan varje halmag (lava) var omkring 10 å 12 tum och så fortsatte man att binda lag för lag, tills man kom upp till ryggåsen eller ryggingen, där täckningen avslutades. När taket var färdigbundet skulle det skäras ned, varmed menades, att det skulle skäras jämt, så att inga lösa halmstrån hängde ned utan varje lag fick lika längd. När takskägget skul-

le skäras jämnt användes en slags bräda med islagna krokar eller~~x~~ spik. Denna bräda, som hade omkring en halv alens längd, kallades kam, ty med denna liksom kammade man bort lös halm och den lösa halm man skar bort. Denna kam lades som en linjal på taket, och så skar man efter denna den längd takskägget skulle ha.

Ett annat redskap, som användes vid taktäckning, kallades "vraga". Denna bestod av en omkring en och en halv decimeter bred och knappt en meter lång bräda, som var refflad på undersidan och ~~å~~^h vars översida en stång eller ett handtag var fäst. Denna användes att liksom slå halmen jämn med, så att ^{den} ~~halmen~~ ej blev lång på ett ställe och kort på ett annat.

När taket var täckt skulle det "ryggas" (röggas). Detta tillgick så, att man bar upp lös halm till takets krön eller ryggås och denna lades över ryggåsen för att där skulle bli riktigt tät och bra. Över denna halm, som ej fastbands på något sätt lades de s.k. ryggaträen (röggaträen), vilka bestod^d av klyvda ekpålar av omkring två alnare (12 dms.) längd. Dessa voro något spetsiga i översta ända, genom vilken också ett hål var borrarat omkring ett kvarter ($1/4$ aln) ned i träet.

I detta hål trädde man en pinne eller tränagel, vilken stacks genom två på kors satta ryggsträn, ~~vilka~~^{som} genom denna pinne höllos samman och så lades dessa tvärs över ryggningsen, en på vardera sidan av taket och härigenom hölls den ~~teck~~^{helst} fast där den skulle vara, som lagts upp på ryggningsen för att denna skulle vara tät. (Det kan i detta sammanhang nämnas, att det är vanligt att man kallar människans näsrygg, ryggningsen, och därför om en person har räkat få båt över näsryggen händer det, att man säger, att den har håll på ryggningsen.).

Sagesmannen omtalarens historia, som belyser detta förhållande. En person kom en gång körande med en mycket mager häst. På vägen mötte han en bekant, med vilken han kom i samspråk. Den mötande sade till honom; "Där måtte va meed tårst där du bor, får du har en så mager häst!" vartill den andre genmälde: "Där måtte ta bra vär (väder, vind) där du bor fårr ryggningsen lejujflöendou!" Härmed menade han att han hade sår på näsryggen.)

Man kunde även rygga taket med mossor. För detta ändamål plockade man mossor på marken mellan tätt växande enbuskar. Denna mossor tröska-

des i *al*dre tider med slaga, så att den blev porös och sedan slog man vatten på, så att den blev ganska fuktig, varefter man blandade den med jord eller lera. Denna massa lades i en enekorg, som fastbands vid en bräda, på vilken voro fastsatta s.k. "skalkar" som gingo ut över stegen. Man band ett rep i den grepe, som var överst och på så sätt kunde man draga korgen upp för stegen utan att behöva gå ned och på så sätt hiva upp mossan, som breddes ut över ryggningen och klappades jämn med en för ändamålet avsedd bräda. Då man ryggade på detta sätt behövdes inga ryggaträn, ty mossan växte alldeles samman och sedan varade denna ryggnings tills taket skulle täckas om, men detta var ej fallet då man ryggade med halm. Vanligen fick man antingen rygga om eller förbättra ryggningen efter några år, eller i allmänhet vart tredje år.

Ett tak som är täckt med halm kan i vanliga fall ligga omkring 18-20 år och om det är mycket väl lagt, eller ej utsatt för allt för mycket vind kan det ligga i tjugofem år.

Taken ligger enl. sagesmannens uppgift i allmänhet längre på norra sidan av ett hus än på södra sidan, beroende därpå⁰ att solen torkar skar-

pare på södra sidan, så att ändarna på halmen liksom böja sig och i följda därav lätt slås av, av regnet.

När man täcker med halm användes i allmänhet långa hasselkäppar eller käppar av rönn, vilka läggas ~~på halmen på taket~~, över halmen på tvären av taket och sedan fastbindes med vidjorna i rävlarna.

Täckeskäppar kallas på dialekten i orten även "täckesrafte". För att dessa skall kunna användas, måste all grenar skäras bort så att käpparna bli jämna och raka. Detta arbete kallas ^a, att "sni täckeskäppa". Samma uttryck användes då man skär av käpparna. Det redskap, som användes, vid käpparnas avskärning kallas "rissnapp" och består vanligen av ett avhuggen lie fastsatt på ett kortare skaft med ett handtag i nedersta ändan av skaftet. Då de skola renskäras användes däremot en vass kniv antingen en större pennkniv eller en s.k. "tällekkniv".

Förutom halm användes säv och vass ibland såsom taktäckningsmaterial. Då vassen skulle skördas rodde man vanligen ut i en båt, och för att hugga av vassen användes en mindre lie kallad "napp". Med denna, som var krökt som en vanlig lie, drog man vassen till sig och sedan

Säv och vass
såsom taktäckningsmaterial

högg man av den.

Säven växer ju på sankare marker, och då man kunde gå där höggs den av med en vanlig lie. Såväl vass, som säv, bundos i kärvar, men då den skulle användas för täckningsändamål, fick den ej vara allt för torr "fårr då va den så svaur å häla på taged" sade sägesmannen. (häla=att få vassen att bli liggande vid täckningen, på det ställe den skulle vara)

Den halm, som användes vid taktäckning, kallas långhalm och för att den skall var användbar för den "göras upp" innan den skall användas. Detta tillgår så att halmklippan löses, varefter småhalmen skakas ifrån och så lägges den skakade halmen i en ny kärve, vilken ombindes med två av halm snodda band. Vid uppgöringen av halmen skakas inte hela halmklippan, de stora kärvar som buntas ihop vid tröskningen med rågräs (kallas klippor) på en gång utan man tager lite i sänder för att den skall bli riktigt bra. Vid tröskning med slaga göres halmen upp efter hand, och därför ansågs det förr mycket förmånligt att tröska rågen på dett sätt, ty då slapp man att göra upp halmen sedan.

Ett annat sätt att "göra upp halm" var att "reba" denna. Detta

tillgick så, att man hade en s.k. "repa", vilken bestod av en bräda med i-satta spetsiga pinnar, som fastsattes vid en vägg, och sedan repades halmen över denna så att den kortare halmen drogs av. Innaⁿ/halmen bars upp på taket skulle den, som "passa täckaren", med en yxa hugga halmen jämn i roten och då den jämnades med den s.k. vragan vid täckningen kallades detta att "vrage öpp halmen".

Den kniv, som användes då taket skulle skäras jämnt eller -skäras nör", som man sade, var vanligen tillverkad av en lie och hade en längd av omkrin 7-8 tum. Den s.k. "tagskäggskniven", som användes, att skära takskägget jämnt med var omkring tolv tum lång för den skulle skära igenom hela takets tjocklek, medan den andre endast användes att skära den översta halmen jämn.

Den stege man använde vid tack^{tvärstie/}täckning kallades ~~täckstie~~ eller täckesstie. Det förstnämnda namnet uppkommer därav, att den lägges på tvären på taket för att täckaren skall kunna stå på den. Den består av två s.k. "stiaträ", två långa, runda och kraftiga stänger, vilka äro sammansatta med järnstolpar, vilka i ändarna äro försedda med liksom en klo, vilka

griper om stängerna och håller dem samman på ett avstånd av omkring 15-16 tum. Det kan nämnas att avståndet mellan en täckessteges stolpar är något större än på en vanlig stega. En sådan stega varierade i längd mellan 10-12 alnar (mellan 6-7 m.) och när det område av taket från takskägget upp till skorren (takåsen) var täckt kallades detta ett "sti", och vanligen brukade man täcka ett sti om dagen, om det var något med täckaren. Man vågade i allmänhet ej "riva nör ett sti te" för man var mycket rädd för regn när täckningsarbete skulle pågå, särskilt var detta förhållandet vid täckning "au stuelängan får de feck ente räjna på löfted" (vinden).

"Tvärstien" fastgjordes på så sätt, att två rep bundos om takåsen på samma avstånd från varandra, som stegens längd, och sedan fastgjordes de i stegen. Vid ena sidan om denna sattes en vanlig stega och vid andra sidan sattes en bräda eller lång stolpe, som gick ned till marken och på dessa vilade tvärstegen. Ju högre man kom med täckningen, dess mera kortades repet när stegen rullades upp för taket så rullades repet om den, och på så sätt gick det tills man var ända uppe vid ryggningen och taket var färdigt. På den rakt upp stående stegen gick den som passade täckaren upp med halmen. När sedan taket skulle skäras ned skedde det uppfifrån och

ned och då sänktes tvärstegen i likhet med såsom den förut firats upp.

Såsom förut nämnts användes vide-eller björkvidjor att fastbinda Vidjornas för färdigande. halmen med. Förfärdigandet av vidjorna tillgick så, att man skar smala käppar av vide eller björk. När dess "snitts" fria ^{r/} från grenar och löv snoddes de antingen från rot till topp eller tvärtom. När man snodde dem från toppen snoddes de om handen och sedan blevo de böjliga, så att de ej brötos vid användningen. För att de skulle gå lättare att böja lades de i blöt innan de skulle användas. Dessa såväl, som täckeskäpparna, räknades i buntar om femtio stycken i varje bunt och priset för vidjorna varierade mellan 25-30-50 öre för hundra stycken och för täckeskäppar var priset 1 kr. å 1,50, vilket senare ökades till tre kr. för att i kristiden stiga till fem kr. pr. hundra st. Allmänna priset är nu tre kr. På senare år har användningen av stälvidjor blivit mera allmänt, så att de av trä tillverkade vidjorna nu kommit i det närmaste ur bruk.

Sedan läkten började användas bands halmen fast i detta i stället för i långräveln på dessa tak.

Då man skulle sätta gavlar på ett hus brukade man ibland förfärdiga dessa på så sätt att man satte stolpar rakt upp och sedan flätade Gavlar av olika typ.

man ene mellan dessa. De enegrenar, som användes, voro avsnidade och därför var det så och så med tätheten, vilket hade till följd, att det både snöade och regnade in genom dessa gavlar.

När man byggde andra gavlar sattes bräderna på tvären. Dessa spikades ej fast utan man högg ränder eller hack i spärrarna och härilades bräderna. Spik användes ej utan om de behövde fästas borrades ett hål i brädan och ett i spärren och sedan fäste man med tränaglar. Om järnspik någon enstaka gång användes voro dessa tillverkade hos ortens smed, ty några köpta fabriksarbetade spik funnos ej. Det fanns ibland hus där det ej fanns ett enda spik i hela byggnaden utan man använde för ändamålet tillverkade ^{trä}~~järn~~naglar, t. o. m. naglade man läktena på när dessa började användas. Man borrade då hål i såväl läkte, som spärr och i detta hål slogs nageln in.

II.

Tro och sed om djur vid olika sjukdomar.

När en ko hade kalvat skulle man lägga en s. k. "gniesten" i spannen första gången man mjölkade för att inte mjölken skulle bli förtrollad eller någon sedan skulle kunna förtrolla mjölken.

Tro och sed
om djur vid
olika sjukd.

Ett medel för att en ko skulle kalva på dagen.

När en ko varit hos tjuren och man kom hem med henne i stall-
let skulle man skrika henne i örat tre gånger och säga, "Du ska kalva
på daen" eller också mjölkades hon ^{torsdags- eller} en söndagsmorgon sista gången då
hon skulle sinas.

Ett medel för
att en ko
skulle kalva
på dagen.

När man trodde smörlyckan var förtrollad.

På ett ställe i Munkarp där man vid kärning hade svårt för
att få smör, trodde man att korna voro förtrollade och för den skull
sökte man en klok gumma för att få saken botad, och för att få reda
på, vem det var som tagit smörlyckan. Av gumman fingo de något slags
trolltyg, som de skulle gräva ned i stallen och så skulle de ge akt
på vem, som först kom in i stallen, för den skulle det vara, som rövat
smörlyckan.

När man trodde
smörlyckan var
förtrollad.

Under tid ^{en} arbetet med grävningen pågick kom en granne till
gården i ett ärende, och då han ej fann någon inne gick han till
stallet för att se om någon fanns där. Hustrun på gården kom och öpp-
nade stalldörren och då hon fick se, vem den besökande var, sade hon:
"Ja så hade ja allri trott de te ed"

Medel för att få tur i stallet och med djuren.

För att få tur med korna grävde man ned en levande kattunge under golvet i stallet och man grävde även ned levande ormar, som tvingats in i ihåliga trästockar.

Man fick ej lov att döda skator eller svalor eller taga deras ägg och ungar, ty då trodde man att man skulle få otur med djuren, samma var förhållandet om man skadade igelkottar.

Stallet.

Stallet.

I stallet stodo korna med huvuden mot väggarna. Vanligen var det dåligt beställt med ljus och ventilation och till fönster hade man endast smala gluggar, som sutto ända uppe vid taket.

I dessa trakter (Mellersta Skåne) har det ej varit vanligt att man bott i fähuset, men det hände på sina ställen, att ryktaren hade sin säng i någon vrå av stallet och låg där för att kunna se efter om något skulle fattas djuren.

På en del mindre ställen voro stall och boningshus sammanbyggda i samma länga och ofta var det ordnat så, att man kunde gå från köket ut i "manesed" (kostallet, vilket ansågs såsom en mycket stor

fördel på vintern då det var mycket snö.

På en del ställen voro drängkamrarna belägna i närheten av stallen och detta förorsakade ofta, att där var mycket fuktigt och o-hälsosamt att ligga.

Utfodringen.

Utfodringen.

Utfodringen av djuren var ganska primitiv och bestod huvudsakligen av halm och hö. Rotfrukter och kraftfoder fanns ej, men för att i någon mån ge djuren lite mjölkdrivande utfodring fingo de gröpe, men det var så lite ²/kvantitet att det ej hade så stor verkan. För att i någon mån utdryga fodret gav man får och getter löv, som man samlat på sommaren, men det var mera sällsynt att korna fingo av detta foder.

Sagesmannen omtalar, att det kunde hända, att korna äto hästgödsel, men då skulle de vara mycket hungriga.

På grund av den dåliga utfodringen, som på sina ställen endast bestod av hö och halm (ej gröpe), hände det att djuren ~~att dju-~~ren på våren voro så utmagrade, att de knappast kunde gå då de skulle släppas ut på bete.

Sagesmannens hustru berättar, att på ett ställe där hon tjänade voro korna så magra, att om någon kom att kalva ute strax efter betesgången, kunde ej gå hem utan man måste köra efter dem och på så sätt få dem forslade till stallet.

Gödslingen.

Gödslingen.

Man gödslade endast på morgnarna. På juldagens morgon fick man ej på villkor lov att gödsla i stallet ty detta ansågs båda otur.

Andra medel mot otur och trolleri.

Andra medel
mot otur och
trolleri.

Sagesmannen omtalar, att det hände, att man ritade kors över dörrarna på kvällen och han sade sig ha sett, s.k. femuddakors utskurna över stalldörrar till skydd mot trolldom.

I föregående samlingar har omtalats en person vid namn Sjöholm. Denne, som bodde i Munkarp, hade ord om sig att vara lite trollkunnig. Han hade två hästar och dessa trodde han vara utsatta för besök av bäckahästen om nätterna, och för att förebygga detta lade han krut i kors över länder och satte eld på detta och från den dagen sade han att hästarna fingo vara ifred.

Även krut ansågs såsom ett verksamt medel mot troll och

där man brännde krut ansåg man att trollen ej skulle få makt att husera.

På morgonen annandag jul fick man ej på villkor lov att gå fastande i stallet, ty detta ansågs båda otur med djuren.

Sjukdomar och dess botemedel.

Solskott.

Sjukdomar och
dess botemedel
Solskott.

Solskott var en slags sjukdom, som djuren fingo då de gingo ute på bete. Den yppade sig på så sätt att där blev liksom en fördjupning mellan ljumsken och revbenen. Djuren företedde även dåsigheit och olust, och för att bota detta ~~skulle man~~ ^{de} blanda järnfilspån och mässingsfilspån i lite mjöl och slog vatten på, så att man kunde forma degen i små bollar, vilka man gav djuren i tron att det var ett osvikligt medel. Mässingsfilspånen fick man genom att fila ett mässingsföremål. Denna sjukdom troddes orsakad dels av solsting och dels genom trolleri.

Blodhalning.

Blodhalning.

Blodhalning var också en sjukdom, som angrep djuren i början av betesgången, och ansågs förorsakas av en slags växt, som djuren råkat äta. Botemedlet för denna sjukdom bestod av, att man blandade

mjöl från röksvamp i kärnmjölk eller också blandade man krut i ättika. Ett annat medel var att man grävde upp rötterna till en växt, som kallas blodrot och kokade dessa i vatten vilket man sedan gav djuret att dricka.

Förstoppning.

Förstoppning.

Ibland hände det att djuren fingo förstoppning och för att bota denna kokade man s.k. vitlök, varefter man gav kon detta vatten.

Då kreaturen stå på mycket späd klöver händer det att de, som man säger "sprängor se" (få trumsjuka) och för denna sjukdom kokade man the på libbstickan, en blomma med gula blommor av en halv meters höjd och detta the gav man djuren. Blomman kallas i dialekt "lostECKa". Theet kan kokas antingen på färska eller torkade blommor.

Kastrering.

Kastrering.

När grisar kastrerades (gillas) utfördes detta vanligen av ägaren själv eller någon person i granskapet. Såsom operationsverktyg användes i allmänhet rakkniven och såsom antiseptiskt medel användes smör, med vilket det uppkomna såret smordes så att det ej skulle bli infekterat.

Hästar hundar och kattor kasturerades endast av rackare, ty det ansågs såsom en mycket stor nesa att utföra detta arbete. Innan vetrinärerna hade upptagit arbetet använde rackarna vid operationen av hästar en slags klämma, som satt fäst över såret om natten, för att ej för stort blodflöde skulle uppkomma. Man fick vanligen vakta hästen hela natten så att ej klämman gick av om han lade sig, ty då var det fara för att han kunde förblöda.

Då kattor kasturerades satte man dem på huvudet i ett stövelskaft för att de ej skulle kunna bitas och rivas.

III.

Ett försök att få den tillbedda.

En person, som tjänade såsom mjölnare i Osarp, blev kär i en flicka i Vättserög. Flickan besvarade hans kärlek, men hennes far satte sig till absolut motvärn, han tyckte inte om friaren och flickan fick inte taga honom. När ingenting hjälpte blev flickan liksom lite underlig, men pojken ville inte ge sig och för denskull reste han till en klok gubbe i S:t Olof. Gubben lovade hjälpa honom, och för att han skulle lyckas få den tillbedda fick pojken något, som han skulle lägga

Ett försök
att få den
tilbedda.

vid den tillbeddas tröskel, och då fadern trampat över detta skulle han ändra åsikt och ge sin tillåtelse. Han fick dessutom något som han skulle hänga på flickan, så att hon skulle bli bra från sitt svärmod.

För detta sitt besvär skulle gubben ha ett par skor, och dessutom skulle han, som fick hjälp offra pengar i en källa, helga åt S:t Olof. Det kan nämnas att skorna skulle han ha på då han offrade i källan.

Hur det var tycktes medlet hjälpa, ty fadern gav med sig och de unga tu fingo varandra. Denna historia, som enligt sagesmannens uppgift är fullständigt sann, hände för knappt trettio år sedan. Det kan nämnas att sagesmannen är synnerligen tillförlitlig.
